

ספרות עברית וכללית

לבתי ספר דתיים
יחידת לימוד אחת
לנבחנים המשלימים ל-5 יחידות לימוד

הוראות לנבחן

- א. משך הבחינה: שעה וחצי.
- ב. מבנה השאלון ומפתח ההערכה: בשאלון זה שתי שאלות.
עליך לענות על אחת מהן (סה"כ – 100 נקודות).
- ג. חומר עזר מותר בשימוש: אין.
- ד. הוראות מיוחדות: אין.

כתוב במחברת הבחינה בלבד, בעמודים נפרדים, כל מה שברצונך לכתוב כטיוטה (ראשי פרקים, חישובים וכדומה).
רשום "טיוטה" בראש כל עמוד טיוטה. רישום טיוטות כלשהן על דפים שמחוץ למחברת הבחינה עלול לגרום לפסילת הבחינה!

ההנחיות בשאלון זה מנוסחות בלשון זכר ומכוונות לנבחנות ולנבחנים כאחד.

ב ה צ ל ח ה !

ה ש א ל ו ת

ענה על אחת מהשאלות 1-2.

1. לפניך הסיפור "הברית המשולשת", מאת יהודה יערי. בסיפור זה המספר מתאר את שכנו שהגיע לירושלים לאחר שבחר מרדיפות הנאצים. קרא את הסיפור, וענה על חמשת הסעיפים א-ה שאחריו.

הברית המשולשת / יהודה יערי

- שכני מעולי גרמניה הוא, אשר עלה לארץ לפני זמן לא רב, עם הפליטים שנמלטו מן המדינה ההיא, מחמת הגזענות ומחמת המציק. יחדיו נכנסנו לדור בבית זה שבשכונה החדשה בירושלים, מיד אחר שנשלם בניינו. הוא יושב בקומה התחתונה ואני בקומה העליונה שמעל לדירתו.
- היכרות אישית אין ביני וביני שכני. מתקשה הייתי מאז לקשור קשרי היכרות עם שכני. פעמים אחדות בכל יום אני עובר על פתח ביתו ושמו החרות באותיות עבריות גדולות על פני שלט של נחושת מלוטש, מציץ עליי מעל הדלת כמו חי: "ריכרד אופנהיימר". זה שמו הלוטש עליי מעל פני השלט המצוחצח, מדי עוברי על פתח ביתו. "ריכרד אופנהיימר".
- יש שאני פוגש בשכני בפרוזדור בבוקר בעת צאתי לעבודתי, בשעה שגם הוא פונה לעסקיו. משרואה אותי, מיד הוא מניף כובעו כנגדי ומגלה את ראשו אדום השער, מסביר פניו אליי ואומר בקול עבה ומחצצר עד שמתמלא כל הפרוזדור הדו:
- שלום! גוטען מארגען!*
- שלום! — משיב אני לעומתו ואף אני מניף כובעי בדרך ארץ.
- מלבד פגישות שחרית אלה שאינן תכופות והחלפת ברכת שלום נימוסית, אין כל שיח ושיג בינינו. לולא ריח ענן הקטורת של הסיגרים הכרסנניים שלו, העולה אליי לעתים מתוך חלון ביתו הפתוח, לא הייתי חש כלל בשכנותו. שְלוֹ הוא האיש, הילוכו בנחת וביתו שלום. ילדים מצפצפים אין בביתו ואף קול צורד של גרמפון או רדיו אינו בוקע בעד חלונותיו. אם יש מי שמרגיש בשכנותו של רעהו אין זה אלא שכני שמרגיש בשכנותי. אמנם גם בביתי אין לא גרמפון ולא רדיו ואף לא ילדים מצפצפים. אולם דירתי קבועה מעל לדירתו ואין לך כל ניע של שולחן, כל זיז של כיסא וכל פסיעה גסה שבביתי שלא ישמע אצלו למטה, כאילו הרעים רעם.
- בוקר אחד בדפדפי בעיתון היומי, ראיתי ברכה שלוחה על ידי העיתון לריכרד אופנהיימר להולדת לו בן. לאיזה ריכרד אופנהיימר הכוונה? לשכני? כן, לשכני. המברך הוא [...] לוי, ואני יודע כי [...] לוי הוא שותפו במסחר, שכן כתוב על השלט המתנוסס מעל לחנותו הגדולה... אשר ברחוב הראשי: "אופנהיימר את לוי". קראתי את הברכה פעם, פעמיים, שלוש פעמים. הרהרתי על דרכי חיינו המופלאים: בבית שבו אני יושב שכבה אישה והתהפכה בצריה ואני לא ידעתי, בן נולד לשכני, ורק תקרה דקה מבדילה ביני לבינו, ואני קורא את הידיעה מעל דף העיתון... אותו רגע חלפה במוחי תמונת האישה אחוזת חבלי לידה, מראה הבעל הבהול כשהוא מובילה לבית החולים, ועוד כיוצא בזה.

* גוטען מארגען — "בוקר טוב", בגרמנית.

- חלף הרגע חלפו הרהורי. נשכח ממני שכני ובנו שנולד לו ונפנית לעמל היום שלי.
נשכח ממני שכני, אבל בערב של אותו יום נזכרתי בו שוב. אותו ערב בשבתי לסעוד, שמעתי
30 קול דופק על דלתי. פתחתי. ונכנס שכני מר ריכרד אופנהיימר.
— שלום! גוטען אבענד! **
- הכנסתי אל החדר פנימה. הוא עמד רגעים אחדים נבוך ומחריש. הייתה בידי האפשרות
להתבונן בו מקרוב. אדמוני, צר המצח, פוזל משהו בעיני הברונזה שלו, שפתיו כמו נפוחות
ואדומות, גופו מוצק חיילי ועורפו בשרי ומצולק. בעיר מולדתי שבפולין היו קוראים לפרצוף כזה
35 "פרצוף של עשיר". ניכר היה בו כי מתקשה הוא בהבעת דבריו ומיד באתי לעזרתו.
— בבקשה לשבת, מר אופנהיימר. האוכל לעשות משהו בשביל אדוני?
— תודה! כן, כן — גמגם בלשונו וקולו היה מתאפק ורך הפעם, שונה לחלוטין מזה הקול
שהיה מחצצר אליי שלום לפעמים בבוקר בפרוזדור — כן, כן... בקשה יש לי אליך... מחר הברית
אצלנו. הלוא יודע אתה כי בן נולד לנו?...
- כן, שמעתי, מר אופנהיימר. מזל טוב! — לחצתי את ידו והדיבור הוקל עליו מיד.
— אגיד לך בגלוי. איני יודע מה לעשות. הנני במבוכה. אינני יודע איך לברך את הברכה מחר
בברית... הנני במבוכה — פניו האדמוניים האדימו מתוך כלימה ומשהו ילדותי ותמים נכנס בהם
פתאום עד שנגע המראה בלבי, כי אין לך מחזה נוגע ללב כפנים קשים המתרככים לפתע.
הוצאתי את סידור התפילה שלי ופתחתי בסדר ברית מילה.
40 — הנה! — אמרתי — בבקשה.
- הום, הום — נהם הלה והצטחק במבוכת יתר — אבל מה לעשות? אין אני יודע לקרוא
בעברית... אף אות אחת אינני יודע... אולי תואיל לכתוב לי את הברכה באותיות רומיות — הוא
התחיל משחק באצבעותיו מתוך עצבנות.
- נדהמתי. היה משהו מתמיה ומזעזע בהודיה זו של חוסר אונים של אדם כשכני. הליכתו
50 תמיד בטוחה כל כך ומוצקת כל כך! באמירת שלום שלו בבוקר אתה שומע: אני יודע הכול!... אני
כל יכול! והנה הודיה כזו של חוסר אונים, של העדר ידיעה בקריאה בסידור. נתמלאתי פתאום
רחמנות עליו והשתדלתי להבליג על תמיהתי. ישבתי וכתבתי לו את הברכה באותיות רומיות,
כבקשתו. באותיות דפוס כתבתי שלא להקשות עליו את הקריאה. אחר קראתיה באוזניו
פעמיים שלוש. אף הוא קראה אחריי פעמים אחדות בהברה משונה גרמנית: "פארוך אאתה...
55 להכניזו בבריתו של אברהם אבינו"... וכשהתחילה הברכה להיות שגורה במקצת בפיו קמתי
ואמרתי להיפטר ממנו. הושטתי לו ידי. הוא לא נטלה.
- עוד בקשה אחת לי אליך. סלח לי שאני מטריחך כל כך — מלמל בקולו המרוכך — עוד
בקשה קטנה: השם, אדוני, יש לנו קושי בקריאת השם... אתה יודע ששמי ריכרד. אבל בשביל בנו
אנחנו מבקשים שם עברי נאה, שם מן הביבליה ***... בבקשה, אולי תוכל למצוא לנו שם יפה מן
60 הביבליה...

** גוטען אבענד — "ערב טוב", בגרמנית.

*** ביבליה — תנ"ך.

נטלתי את התנ"ך מעל שולחני ופתחתי בפרשת "בהעלותך": "אליצור בן שִׁדְיָאור", השחירו המלים מעל ראש העמוד.

— אליצור! — קראתי מתוך הספר.

— אליצור, אליצור! — צהל שכני כאילו אוצר יקר מצאתי לו — אליצור! נפלא! שם ביבלי נפלא!... תודה, תודה, אדוני! אליצור! ונתן לי ידו ליפטר ממני ותוך כך הזמין אותי לבוא אל הברית. 65
הזמנת נימוסין הייתה זו, הזמנה שבאה כדי לצאת ידי חובה. אף על פי כן החלטתי בלבי לבוא אל הברית, שכן הרגשתי כי יש לי חלק בשמחה זו. הברכה אני לימדתי, השם — אני מצאתי, איך אוכל ולא אשתתף בשמחה זו?...

היה ערב קיץ. ערב שרב דומם. ישבתי על מרפסת ביתי לשאוף רוח. אף שכני ישב למטה על מרפסת ביתו. עת רבה שמעתי את קולו כשהוא מנהם כמי שמתפלל וחוזר על הברכה: "להכניזו 70
בבריתו של אברהם אבינו"... אותו ערב הרגשתי בפעם הראשונה בשכנותו.

ב

וממחרת הבוקר לבשתי בגדי שבת, נשתחררתי מעבודת חוקי וירדתי לאותו בית חולים, שהזכיר שכני באוזניי אמש ללכת לבריתו של בנו. באתי לשם במאוחר, לאחר שאמר כבר שכני את הברכה. קהל רב היה מכונס שם. כבשתי לי שביל בין הנאספים והגעתי עד לכיסאו של אליהו. 75
הרך הנימול היה מצעק והולך את צעקת ייסוריו הראשונה בחייו. בעל הברית היה מעוטף בטלית של משי חדשה ועמד שעון על כיסא הסנדק. פניו היו עמומים ומתוחים וחיוורון היה פרוש עליהם. אותה שעה התחרטתי בלבי על מה שהרהרתי עליו אמש בבואו לביתי: "פרצוף של עשיר". לא, עתה לא היה זה פרצוף של עשיר אלא פרצופו של אדם מדוכדך על ידי משהו גורלי, משהו שאין להסירו. שינוי עצום אפשר היה להבחין בפניו, בתימהון גדול התבוננתי בהם. כשהגיעו לקריאת השם לתינוק אורו פניו מעט. "אליצור בן ריכרד", השיב למוהל בצהלה. הלה תיקן לו מניה וביה: "בן 80
ראובן". שכני נבון לרגע ואז פגש מבטו במבטי בפעם הראשונה. הוא חיך אליי.

לא ארכו הרגעים עד שנשלם כל סדר הברית והתינוק המצעק נאסף אל אמו. הקהל ישב ליד השולחנות הערוכים להיטיב לבו ביין ובכל מיני מטעמים. הייתה המולה בין הנאספים. בירכו זה את זה. שוחחו זה עם זה, קשקשו בכוסותיהם וצחקו. מיוצאי גרמניה היו רובם, וכמעט שלא ידעתי איש מהם. ישבתי לי על יד הזקן שבכולם, זה שהיה הסנדק. 85

הכרת פניו משכתיני אליו וגם דבר היותו סנדק. שיערו הלבן היה זקוף ככתר כסף על ראשו... פני אדם מכובד ובעל מעמד היו פניו...

— האיך הייתה הברכה של בעל הברית, הערר דאקטאר? ****

— יפה מאוד, יפה מאוד — התפעל הזקן בקול נכבד ושקול — יפה מאוד מאוד [...] — אני לימדתי — לחשתי על אוזנו, כי רוח של התפארות נכנסה בי פתאום. ואולי חפצתי 90
להצדיק בזה את דבר היותי כאן...

— ככה, ככה... יפה מאוד — מלמל הזקן מתוך נימוס ומזג לעצמו כוס יין.
— הוא איננו יודע לקרוא עברית — הוספתי ללחוש לו רכיל. — הייתי צריך לכתוב לו את הברכה באותיות רומיות... הוא איננו יודע לקרוא בסידור. אוי ואבוי לדור! מה?...

**** הערר דאקטאר — "אדוני הרופא", בגרמנית.

- 95 הזקן לא אמר דבר ושתה את כוסו עד תומה.
— אביו זקנו היה ודאי רב באחת מקהילות אשכנז והוא איננו יודע צורת אות עברית...
אוי לאביו שחינכו בכך?...
- הזקן ניגב את פיו במטפחת לבנה ופנה אליי:
— אביו זקנו לא היה רב ואביו — הנה הוא יושב לפניך, אני אביו...
- 100 רק עתה הבחנתי שגם עיניו פוזלות משהו, שיש דמיון מעט בין פניו ופני שכני. נדלקתי
מבושה ונזפת את עצמי בלבי על מידת הפטפטנות שאחזתני פתאום. לא מצאתי פתחון פה אפילו
כדי לבקש סליחה ממנו. הוא מזג לעצמו כוס יין שנייה, שתה גם אותה עד תומה והמשיך:
— מכיוון שאתה לימדת אותו את בני את הברכה, כדאי לך שתדע את כל המעשה: אביו זקנו
היה רופא וגם אני, אביו, הנני רופא. אני המרתי את דתי בבגרותי, אבל גוי גמור לא הייתי מעולם,
105 כי מהול אני, אתה יודע... הייתי תמיד מעין חצי יהודי וחצי גוי... מצב שאינו נעים בהחלט... אולם
את בני, את ריכרד, לא מלתי, כי לא חפצתי להקשות עליו את חייו. חפצתי שיהיה גוי גמור, אתה
יודע... והנה עתה נולד בן לבני והוא נכנס בבריתו של אברהם אבינו ואני נתכבדתי בסנדקות...
האם אתה מבין אותי כראוי, אדוני הנכבד? הנה ישבתי כאן והחזקתי על ברכיי את התינוק
והרגשתי כי מחזיק אני שניים על ברכיי, כי גם את בני אני מחזיק, כי גם אותו אני מכניס בבריתו
110 של אברהם אבינו... האם אתה מבין אותי כראוי, אדוני החביב? ברית של שניים הייתה זו... לא,
לא! ברית של שלושה — אף אני הזקן נכנסתי יחד עמהם בבריתו של אברהם אבינו חה, חה, חה...
הזקן צחק בקול מזעזע כמעט ומחה דמעה מעיניו. אותו רגע ניגש אליו בנו ריכרד ולחץ
את ידו.
— מזל טוב, אבא! — אמר בעברית.
- 115 — מזל טוב! ענה הזקן, קם ועזבני ויחד עם בנו נכנסו לברך במזל טוב את השלישי להם
בברית, את התינוק, ששכב אותה שעה בחדר הסמוך ושיכך את כאבו בחלב אמו.

ענה על חמשת הסעיפים א-ה (מספר הנקודות לכל סעיף רשום בסופו).

- א.** מהו סוג המספר בסיפור "הברית המשולשת"?
הסבר את התרומה של סוג המספר להבנת הסיפור. (10 נקודות)
- ב.** בחר מן הסיפור בשלוש דרכים לאפיון עקיף של דמותו של ריכרד אופנהיימר, הצג כל דרך, והסבר מה היא מלמדת על דמותו. (30 נקודות)
- ג.** מהי נקודת השיא בסיפור? הסבר מדוע לדעתך זו נקודת השיא. (20 נקודות)
- ד.** - אני לימדתי! - לחשתי על אוזנו, כי רוח של התפארות נכנסה בי פתאום. (שורה 90)
דברים אלה של המספר משקפים את יחסו לשכנו לאורך הסיפור כולו.
הסבר קביעה זו, ובסס את דבריך על שלוש דוגמאות מן הסיפור. (30 נקודות)
- ה.** מהו הקשר בין השם שניתן לתינוק ובין הסיפור שהסב מספר? הסבר את דבריך, ובסס אותם על הסיפור. (10 נקודות)

(שים לב: שאלה 2 בעמוד הבא.)

/המשך בעמוד 7/

2. לפניך שני שירים:

שיר I – "סבתא" מאת שחר מריר-מרדכי, ושיר II – "סבא שלי" מאת אסתר אטינגר.
קרא את שני השירים, וענה על חמשת הסעיפים א-ה לפי ההוראות (מספר הנקודות לכל סעיף רשום בסופו).

שיר I : מאת שחר מריר-מרדכי

סבתא

אני זוכר בלחיצה אחת סבתא מושכת מושכת שנים אל המברשת שלי
ובתנועת אצבע מורחת את המשקה, ואז מתדקת אותה אל המברשת
בטרם תגיש אותה אל שני. עד מהרה למדתי לעשות
את זה לבד, ובצבא התפלאותי שאף אחד לא עושה
את זה ככה. מאז שני כהו והלבינו וזכר
סבתא הלבין וכהה. עכשו אני רץ
אלה, ואין לי תקווה. דבר אינו
הפיד; סבתא תשאר כפי
שהיא עכשו ומה
ימים רבים
דבר
לא
..
.

ענה על שני הסעיפים א-ב.

א. הסבר כיצד מבנה השיר מבטא את הרעיון המרכזי שבו. (25 נקודות)

ב. קרא את שתי השורות שלפניך.

מאז שני כהו והלבינו וזכר

סבתא הלבין וכהה.

הסבר את השפעת הזמן על הדובר, כפי שהיא באה לידי ביטוי בשורות אלה.

(20 נקודות)

שיר II: מאת אסתר אטינגר

סבא שלי

- בית 1 סבא שלי 4 בית
- האם אתה רואה אותי. שמא תאמר אסתר'ל
בזמרה המלאכת שמא תאמר אסתר'ל.
- בית 2 עיני בגבה השלחן אז תציף את שרשי
עיניך בגמרא ואצבעך כמו שהציפו הדמעות את עיני המלאכים
מולכת על ר' יוחנן ור' אליעזר הידיעה -
או שמא זה ר' יהודה אומר. שאיש לא יאמר בנגון כזה
אתה מישב מחלוקות בקול עדין אסתר'ל. כל ימי.
בנגון המלאכים למראשות העקדה.
- בית 3 סבא שלי
- האם אתה רואה אותי
ילדה קטנה, עינים בגבה
השלחן וחומות כמוהו
מחכות לעיניך. שתראה אותי,
ילדה קטנה ותרים אותי
אל הנגון החם.
- ענה על שלושת הסעיפים ג-ה.
- ג. העיניים והראייה הן מוטיב מרכזי בשיר.
הצג ארבע מההופעות של מוטיב זה בשיר, והסבר מה הן מלמדות על הקשר בין הדוברת לבין סבא שלה. (20 נקודות)
- ד. הסבר את התרומה של החזרה בבית האחרון בשיר להבנת התחושות של הדוברת. (10 נקודות)
- ה. הסבר והדגם כיצד בשורות המסיימות כל אחד מן השירים: "סבתא" (החל במילים "ימים רבים") ו"סבא שלי" (החל במילה "הידיעה") בא לידי ביטוי הגעגוע של הדוברים. (25 נקודות)

בהצלחה!